

de cohesió de l'empresariat com la fi de la intervenció econòmica estrangera en els negocis alacantins o el discurs provincià *alicantinista* enfront de la pinça econòmica de Múrcia al sud i València al nord. La gran expansió inversora en creació de societats anònimes entre 1939 i 1947 ens mostra la sòlida confiança del capital alacantí en la continuïtat de la dictadura.

La similitud de la situació analitzada per Roque Moreno amb el paradoxal cas català estudiat per Carme Molinero i Pere Ysàs és evident. Per una banda, es tractava d'una estructura econòmica susceptible d'ésser durament colpejada per la política autàrquica. Així mateix, hi trobem divisió de posicions segons sectors i marginació dels centres decisoris a Madrid, però també un suport ple a la continuïtat del règim.

La investigació de Francisco Sevillano es troba entre els estudis sobre política d'informació i opinió pública. Com a resultat presenta una anàlisi dels mitjans de propaganda instrumentats a la província (premsa, ràdio i cinema) i resumeix cronològicament els informes sobre l'opinió pública alacantina recollits pel partit mitjançant la Vicesecretaria d'Educació Popular i la Delegació Nacional de Províncies. Entre les condicions que varen afectar la formació d'opinió pública durant els anys quaranta, l'autor es refereix a la «completa desarticulació de la societat civil» després de la guerra, l'existència d'una població «relegada a l'àmbit de la vida privada», «sumida en la desinformació i la incomunicabilitat». Els informadors del partit varen trobar un estat indeterminat de «suport difús», de «dissidència», d'indiferència general», «malestar» per les situacions immediates de la «dura vida quotidiana», «acatament aparent» i, en general, «apatia política». Aquesta situació era conseqüència de «l'acceptació dels valors fonamentals del franquisme, de la desarticulació de la societat civil». Estudis com aquest de Francisco Sevillano permeten donar un primer pas d'aproximació amb l'objectiu de conèixer les actituds reals de diferents grups de la població. El segon ha d'ésser una contrastació amb els resultats de noves investigacions d'història oral i de documents personals per a arribar a una crítica necessària del llenguatge i la visió sens dubte parcial oferida pels informants del règim.

J. ALBERTO GÓMEZ RODA

Enric TELLO, *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*, Lleida, Pagès Editors, 1995. 542 ps.

Necessàriament, aquest llibre d'Enric Tello s'ha d'incloure dins una sèrie ja llarga de treballs —en part en col·laboració amb Ramon Garrabou, Enric Vicedo i altres historiadors— que, bo i resseguint i actualitzant l'anàlisi de Pierre Vilar sobre el creixement català del Vuit-cents, proposen una interpretació novedosa i fonamentada dels efectes de la irrupció revolucionària del liberalisme a la Catalunya agrària. Aquest estudi guanya, doncs, si s'insereix en aquest conjunt de treballs, però és també un exemple excel·lent d'una manera original d'analitzar aquests problemes allò que mereixeria l'atenció igualment dels no especialistes ni en la problemàtica ni en el període abordats. Per quins motius? D'una banda, és ja antiga la perspectiva que destaca la importància més aviat secundària dels canvis que suposà la revolució liberal, fins al punt que les hipòtesis més o menys provisionals esbossades ja fa temps a partir d'elements molt escassos continuen aplicant-se per part d'aquells que necessiten donar una visió ràpida del pas al món contemporani. En auxili d'aquesta perspectiva —al marge de la cada cop més problemàtica al·lusió a la «via prussiana»— funcionen determinats enfocaments: sobretot, el continuïsmes bàsic de la distribució de la propietat de la terra (tot l'efecte «revolucionari» del liberalisme hauria estat la desamortització de l'Església, es diu de vegades) i, en segon lloc, l'omissió del pes econòmic dels vells mecanismes senyoriels d'extracció d'excedent. Un balanç realista necessitaria un examen global dels canals que han canviat o que s'han mantingut, anàlisi que justament aborda l'obra de Tello d'una manera original i molt propera a la realitat estudiada.

L'originalitat de l'obra no es tanca ací, perquè l'autor xafa també un terreny poc freqüentat en parlar no de la més coneguda Catalunya Vella dels grans masos i de l'acumulació de capital, sinó de la Catalunya seca i camperola, esdevinguda també pobra en la divisió de l'espai del nostre temps. L'anàlisi de Tello no fa encaixar l'endarreriment en els còmodes «signes d'estancament» que sempre hom pot trobar, sinó que estudia com el tipus concret de creixement del segle XVIII podia incloure efectes «involutius», per bé que adequats al tipus de desenvolupament desigual (en l'espai i en la societat) que caracteritzaria la Catalunya contemporània. En fer això no es tracta d'aplicar algun «model». Pel contrari, l'autor l'elabora en diàleg continu amb unes fonts a les quals sap extraure un partit ben considerable. En darrer lloc, l'obra no fa un plantejament telecològic. Les «estructures» manifesten tendències només a partir de la lògica que s'analitza en sectors i grups socials específics, sovint també a partir de trajectòries familiars. Els resultats globals, la marginació d'aquesta Catalunya interior en el nou mapa dels intercanvis i de la producció, és objecte en aquest llibre d'una anàlisi posterior i diferenciada. Tot plegat, l'obra és una aportació important a l'estudi del naixement de la societat catalana contemporània, però té també un interès metodològic que no s'hauria de passar per alt.

El llibre s'organitza al voltant de la peculiar evolució de la societat i l'economia de la Segarra durant el darrer segle de l'Antic Règim. Una evolució en la qual el creixement del Set-cents va donar lloc a una dinàmica especial dins del context català: la pobresa i els baixos rendiments agraris. Però els factors institucionals i, fins i tot, els valors culturals i religiosos de l'època hi tenen un paper ben específic. Entre la diversitat de variables, l'autor en prioritza una: al costat de les rendes senyorial, unes erosionades per les resistències dels vassalls, altres revitalitzades per la iniciativa dels perceptors, van consolidar-se noves formes de renda, en particular les derivades del préstec censal. Aquesta forma de sostracció d'excés camperol a càrrec d'un conjunt variat de sectors benestants estava connectada estretament amb les percepcions de càrrec feudal que, d'aquesta manera, vénen a mostrar la seua importància decisiva: eren aquestes les que, en primera instància, obligaven els cultivadors a manllevar. En un context agrari de secà i baixa productivitat, el préstec va convertir-se en l'objecte preferent i gairebé exclusiu de l'esmerç d'aquells sectors, els quals van desentendre's dels costos de la producció, «...deixant-la en mans dels petits productors i limitant-se a parasitar-la» (p. 184). La nova dinàmica del segle XVIII va afavorir ací no la transferència de fortunes cap a la propietat rústica, sinó el desenvolupament continuat de l'esfera del crèdit. L'acumulació va restar, de manera calculada, doncs, en l'àmbit mercantil-usurari, sense incidir en la producció.

Per tant, la configuració del repartiment real de la riquesa agrària no estava estrictament lligada a la possessió de terres: els propietaris *rics* no eren *grans* propietaris; el fet que gairebé tothom fos *propietari* es comprova més aviat com a un «miratge», derivat de l'ús unilateral de determinades fonts. Eren els censals els que definien la distribució del producte agrari i els que conferien la preeminència als prestamistes. Un sector aquest que va ascendir socialment a partir de certa disponibilitat inicial de líquidesa (originada en una multiplicitat d'activitats: la recaptació de drets feudals, l'exercici del comerç, etc.) que els permetia d'aprofitar la demanda dels que en necessitaven per a pagar, produir o, tot simplement, viure. Però els prestamistes ací no van aprofitar la possibilitat d'accedir a les terres hipotecades, excepte quan es tractava de les escasses parcel·les de regadiu més productives. Cal anar, en efecte —subratlla de manera ben argumentada l'autor—, més enllà de l'estructura de la propietat per a captar el significat real de les diferències i les relacions socials.

El caràcter que adquireix la producció agrària s'entén a partir d'aquest marc social i dels límits ecològics que caracteritzen la Segarra del Vuit-cents. El tret predominant en el quadre és el de les permanències: policultiu mediterrani amb el cereal com a nucli, guaret i baixos rendiments. Els límits físics tenien en aquest sentit un paper fonamental: la manca de fem seria el principal problema. Però la visió de Tello és, també en aquest punt, complexa i dinàmica. Aquests condicionants físics no són simples trets que vénen donats per la natura, sinó que actuen de manera socialment diferenciada en els desequilibris agropecuaris i fores-

tals generats per les interrelacions prèvies entre l'home i el medi. L'autor esmerça un esforç considerable a precisar els líndars econòmics més significatius per als productors, allò que permet comptar amb punts de referència per a futures contrastacions.

El resultat era, però, l'absència d'especialització i una integració escassa amb el mercat regional en auge durant el segle XVIII. Dintre la pròpia societat comarcal, el mercat funcionava —sobretot entre l'àmbit rural i la ciutat de Cervera— perquè la comercialització forçada, que induïen les càrregues i el préstec impossibilitava l'autoconsum per a la majoria de cultivadors i els obligava a ser també compradors d'aliments.

Malgrat allò que l'autor ha analitzat en altres treballs, en arribar la crisi de finals del segle XVIII l'estudi s'atura i, tot i l'acotació cronològica del títol, l'evolució al segle XIX es presenta en molt poques pàgines més aviat a manera d'epíleg, en el sentit de les tendències a llarg termini. La revolució liberal va anar precedida d'una resistència a pagar les rendes censals (paral·lela a la resistència enfront del delme) qua va comprometre els ingressos dels propietaris i prestamistes i els va forçar a canviar les bases de la seua preeminència. Les transformacions revolucionàries van fer possible la introducció d'innovacions en l'explotació de les terres, mentre l'obertura del ferrocarril i l'emigració cap a les comarques litorals —amb la corresponent venda de terres— permetien l'avanç de la vinya sobre unes explotacions de dimensions més equilibrades.

Però, com ja hem apuntat, el llibre no és només una brillant caracterització del tipus de societat que experimentaria el triomf del liberalisme, sinó que té un abast teòric. Un idea clau en l'argumentació de Tello és la reconsideració del concepte d'*endarreriment*: la pobresa, ací, no seria un simple estancament, sinó el resultat d'una evolució particular, amb la seua lògica concreta. En clara oposició amb les teories de la modernització, l'autor ens recorda que el «progrés» s'ha d'estudiar com un procés no unívoc ni unilineal, sinó com a desenvolupament ben sovint desigual. L'*endarreriment* de la Segarra en els inicis de l'època contemporània, quan una bona part de Catalunya entrava decidida en la senda del creixement, s'explica a partir de la interrelació de tots els components prèviament dissecionats, on eixa peculiar connexió del feudalisme amb els elements capitalistes ocupa l'escena estudiada. Els lligams entre la necessitat d'endeutament pagès i la «mala inversió» rendista —en condicions de creixement demogràfic, alça en la demanda i el preu de la terra, i dificultats per a millorar els rendiments agraris— donarien lloc a una dinàmica ben distinta del model teòric més habitual de desenvolupament del capitalisme, que pressuposa que l'acumulació dona lloc necessàriament a la inversió productiva. És un cas particular d'evolució cap al capitalisme, però, com E. Tello pretén, aquesta particularitat permet comprendre millor els mecanismes que operen en exemples diferents. Aquesta autonomia de l'anàlisi de la realitat estudiada mostra contribucions importants. Per exemple, quan l'autor argumenta el caràcter novedós i racional dels usos comunitaris en la ramaderia comarcal (ps. 345-346) o quan allunya el cas de Cervera del model tòpic de la «ciutat rendista» (ps. 132-133). Naturalment, com diu Tello tot seguint Vilar, «són les diferències de casos les que revelen els autèntics mecanismes dels fenòmens». Així, la preferència selectiva dels censalistes només per les terres de molt bona qualitat —especialment escasses a la Segarra— ens permet argumentar d'una manera nova l'enorme transcendència que tingué l'accés a la terra en aquelles zones d'agricultura més especulativa, com succeïa als regadius valencians.

En un text de la densitat i l'ambició d'aquest, les «mancances» mereixen una consideració especial, però potser n'hi ha dues que mereixen ser ressaltades. D'una banda, trobem poca atenció per la diferenciació social entre «els de baix». En algun moment s'apunta el contrast entre els cultivadors que podien optar per l'autoconsum i els condemnats a la comercialització forçada, però aquesta diferència no és explorada en l'argument central del llibre, i es deixa, doncs, la impressió d'un camperolat homogeni que potser caldria matisar. D'altra banda, tampoc no s'aprofundeix en una idea essencial: la suma de les rendes senyorials i les rendes de nou caire com a factor de crisi de l'Antic Règim. El lector interessat per aquests temes ha de saber que el llibre de Tello s'inscriu en una àmplia línia de treballs, on es perllonga l'anàlisi de molts problemes examinats ací. En realitat, *Cervera i la Segarra* de Tello és

important sobretot com un exemple d'anàlisi original, complexa i autònoma respecte als models en circulació, per a un conjunt de temes que no es poden marginar. A partir d'ara, no tan sols la «història agrària» de la Catalunya contemporània hauria de tenir molt en compte els arguments d'aquest llibre.

SALVADOR CALATAYUD
JESÚS MILLÁN